

ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я У ДОБУ ГЕТЬМАНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Стаття присвячена охороні здоров'я населення у добу гетьманування П. Скоропадського. Висвітлені основні проблеми, з якими стикалася молода держава, звернена увага на спроби реформування в охороноздоровчій сфері. Показано, яким чином уряд Української Держави опікувався здоров'ям населення у буремні роки революції, які органи створювалися, і які функції вони мали.

Ключові слова: Українська Держава, Міністерство народного здоров'я й опікування, П. Скоропадський, О. Корчак-Чепурківський, Головна санітарна рада, епідемії, розруха, біженці, військовополонені.

Статья посвящена охране здоровья населения в период правления П. Скоропадского. Освещены основные проблемы, с которыми столкнулось молодое государство, обращено внимание на попытки реформирования в сфере здравоохранения. Показано, каким образом правительство Украинского Государства заботилось о здоровье населения в бурные годы революции, какие органы образовывались и какие функции они имели.

Ключевые слова: Украинское Государство, Министерство народного здоровья и попечительства, П. Скоропадский, О. Корчак-Чепурковский, Главный санитарный совет, эпидемии, разруха, беженцы, военнопленные.

The health protection system in the period of hetman P. Skoropadskiy rule was investigated. The health care reformation attempts of Ukrainian State goverment was analised. The role and the functions of medical institutions, which was created during the years of revolutions were observed.

Keywords: Ukrainian State, Ministry of health care and guardianship, P. Skoropadskiy, O. Korchak-Chepurkivskiy, Main sanitary council, epidemics, devastation, refugees, prisoners of war.

Модернізаційні процеси, які проходять у сучасному українському суспільстві, в значній мірі торкнулися й соціальної сфери, яка вже давно потребує реформування. Одне з найскладніших завдань постає у сфері охорони здоров'я – вироблення концептуально нових принципів у наданні медичної допомоги населенню України.

Актуальність цього питання не піддається сумнівам – вже декілька років точаться дискусії, з'являються перші спроби змінити у цій сфері, та на жаль, нової, соціально орієнтованої моделі охорони здоров'я ми не маємо і досі. Тільки глибоке дослідження досягнень минулого дасть змогу розробити передові принципи побудови якісної системи охорони здоров'я.

В цьому сенсі неабияку цікавість становить розвиток сфери охорони здоров'я у добу гетьманської держави П. Скоропадського. Якщо ж радянська модель охорони здоров'я та радянські підходи давно усім відомі – з ними ми жили майже сімдесят років у добу СРСР, то політика П. Скоропадського у соціальній сфері, зокрема у царині охорони здоров'я, становить певний інтерес.

Історіографія проблеми, на жаль, не може похвалитися значною кількістю розвідок. За радянської доби будь який не радянський досвід не тільки ганьбився, а й визнавався всеціло неприйнятним, помилковим, а частіше за все – замовчувався. Такі дослідники гетьманської доби, як Б. Коваль, М. Королишин, О. Пріцак здебільшого досліджували діяльність гетьманського уряду у сфері освіти, культури, формування адміністративного апарату, геть забуваючи про охороноздоровчу діяльність. Лише у 1990-ті роки можна стверджувати про якісно новий підхід до вивчення цієї сторінки української історії. Перше за все треба відзначити погляди С. Кульчицького, який закликав до різноплановості

вивчення цього періоду. Слід за ним активізували свою дослідницьку діяльність у цьому напрямі О. Реєнт, Ю. Терещенко, Т. Осташко, О. Нестуля, В. Ульяновський, які розкрили багато сфер діяльності Гетьманату, однак не у справі охорони здоров'я. можна відзначити працю О. Ціборовського [1], який включив відповідний розділ у свою монографію, та дисертацію Л. Жванко [2], яка в значній мірі торкнулася охорони здоров'я, як частини соціальної політики П. Скоропадського.

Мета даної розвідки – прослідкувати розвиток охорони здоров'я у добу гетьманської держави, виявити здобутки та прорахунки, ознайомитися з досвідом реформування та можливістю втілення його у сьогоденні.

Після гетьманського перевороту 29 квітня 1918 року нова Українська Держава мала перед собою цілу низку державотворчих проблем. Перше за все – створення адміністративних галузевих органів управління. Зазначу, що саме за Гетьманату органам охорони здоров'я було надано найвищого статусу – статусу Міністерства, офіційна назва якого була Міністерство народного здоров'я й опікування. Створена ця установа була 8 травня 1918 року [3, с. 280]. Міністерство було визнано «вищим керуючим і доглядаючим органом по всіх справах, які торкаються охорони народного здоров'я й опікування в різних галузях державного і громадського управління» [4, арк. 1]. Таким чином, новоствореній установі підпорядковувалися усі медично-санітарні заклади та приватні інститути.

Міністром народного здоров'я й опікування було призначено видатного фармаколога В. Любинського, який всіляко підтримував ідеї П. Скоропадського та особисто приймав участь у гетьманському перевороті. Він ретельно дотримувався політики у мовній сфері, пропагуючи українську мову як у діловодстві, так і у повсякденні. Допомагав В. Любинському Є. Яковенко, який раніше працював земським санітарним лікарем на Херсонщині.

Відповідно до завдань у Міністерстві були створені департаменти на чолі з директорами. Департамент лікарської допомоги і шпитальних справ очолив Б. Матюшенко, санітарний – О. Корчак-Чепурківський, загальний – М. Галаган. Департаменти мали свої відділи – освіти (очолив В. Піснячевський), інформаційно-видавничий (очолив Ю. Меленевський), судової медицини (очолив К. Сулима), санітарно-технічний (очолив О. Земляницин), демобілізаційний (очолив О. Сидоренко) [1, с. 227].

Вирій революції, громадянської війни та відлуння Першої світової війни, яка фактично вже йшла до закінчення, стали одними з причин розповсюдження пошестей. Неблагонадійна ситуація з інфекційними хворобами, що склалася у країні, вимагала не тільки конкретних дій, а й створення керівного центру, який би надалі спрямовував усю роботу в цьому плані. За проектом, розробленим О. Корчак-Чепурківським, керівництво в царині протиепідемічної роботи мало покладатися безпосередньої на Міністерство народного здоров'я та опікування, а впроваджувати заходи на місцях мають органи місцевого самоврядування у тісній співпраці з відповідними медичними установами. Причому фінансування справи покладалося саме на місцевий бюджет. Якщо ж коштів не вистачало, то місцеві очільники могли звертатися за допомогою до Фонду перестереження і боротьби з заразливими хворобами. Для того, щоб уся санітарна справа керувалася централізовано, створювалися санітарні ради у відповідності до адміністративного поділу – губернські, міські, повітові [15, арк. 105–107].

Керівним республіканським осередком мала бути Головна санітарна рада, яка мала очолюватися міністром, або його заступником (товаришем). Основна мета ради – налагодити постійний взаємозв'язок з місцевими осередками з різних напрямів – санітарного, опікування, медичного, статистичного тощо. На місцях мали бути утворені відповідні установи – губернські або міські санітарні ради, які б склалися з представників медичної спільноти, уповноважених з різних питань. Радам було надано право приймати обов'язкові для виконання постанови, які

публікувалися у пресі. Цікаво, що у приклад ставилася Харківська губернія, в якій санітарні органи на усіх рівнях діяли злагоджено [16, арк. 178–179].

На той час впоратися з епідеміями було дуже важко – на Україні працювало лише 80 санітарних лікарів, які фізично були не в змозі впоратися з хворобою [5]. Окрім браку медичних кадрів, не вистачало медикаментів та елементарних засобів першої допомоги [6, с. 114]. Україна потерпала від таких хвороб, як тиф різних видів, віспа, кір, скарлатина. Подекуди спалахувала холера, а в Одесі у 1918 році була справжня епідемія цього захворювання [7, с. 95]. Для того, щоб позбутися пошестей, уряд Української Держави виділив майже десять мільйонів карбованців, які необхідно було витратити не тільки на лікування хворих, а й на широку пропаганду. Завдяки виділеним коштам по країні курсували пересувні музеї-виставки, читалися лекції, видавалася просвітницька агітаційна література [6, с. 114]. Для того, щоб поповнити арсенал медичного інвентарю, його було закуплено у Німеччини, також приймалася допомога Червоного Хреста та інших благодійних організацій [8, с. 63]. Заради справедливості згадаю, що В. Любинський знайшов спільну мову з владою окупаційних держав – Німеччиною та Австро-Угорщиною – ці країни надавали підтримку деяким медичним закладам, разом боролися з пошестями. В результаті спільної роботи по всій країні вдалося налагодити роботу пунктів першої допомоги, які створювалися для потерпілих. А у великих містах (Полтава, Катеринослав, Харків тощо) були створені відповідні лікарні [6, с. 114].

Великим випробуванням стала епідемія холери. За розпорядження уряду П. Скоропадського бактеріологічні інститути (Київський та Харківський) щодня виготовляли більше двох тисяч вакцин для хворих. На час епідемії у країні діяли «летючі загони», які доставляли вакцину у найвіддаленіші місця та проводили вакцинацію. Усього на боротьбу з епідемією холери було витрачено біля одного мільйона карбованців [9,

арк. 1]. Оскільки епідемія не вщухала, така ж сума була виділена вдруге [10, с. 360].

Окрім практичного боку, Міністерство народного здоров'я та опікування мало розробити статут своєї установи, що повинен був врегулювати питання у сфері охорони здоров'я, оскільки документи царського періоду не відповідали тодішнім запитам и потребували негайного перегляду. Цей же документ мав і окреслити повноваження і завдання Міністерства. Відповідно до нового статуту, були поставлені такі завдання: а) покращення рівня соціального забезпечення найбідніших верств населення; б) поліпшення якості медичного обслуговування; в) ліквідація епідемій; г) санітарна просвіта населення; д) допомога військовополоненим, біженцям [там само]. Оскільки останній контингент був дуже чисельним та потребував особливих витрат на утримання у карантинних, пропускних та медичних пунктах (а це не менше трьох місяців), то уряд виділив на цю справу два мільйони карбованців [11, арк. 5].

З метою санітарної просвіти населення та поширення медичних знань як серед пересічного населення, так і серед медичної громадськості, було вирішено заснувати часопис (щомісячник), перший номер якого світ побачив у вересні 1918 року [12, с. 71; 13, арк. 22–23]. До складу редколегії увійшли відомі медики та гігієністи О. Корчак-Чепурківський, С. Томілін, М. Нещадименко, Д. Бобров, Г. Влайков, А. Говсєєв та інші [1, с. 234].

Окрема увага приділялася медичній освіті. Уряд розумів, що для отримання кваліфікованої медичної допомоги існуючого штату лікарів не вистачить, тому 2 серпня 1918 року у Києві було відкрито поліклініку при професійній спілці лікарів, яка фактично перебрала на себе функції інституту удосконалення лікарів. Через два тижні Павло Скоропадський оприлюднив закон, за яким було створено Український державний університет. В його структурі був і медичний факультет, деканом якого призначили О. Корчак-Чепурківського. На відкритті університету був

присутній сам гетьман, який вимовив урочисту промову та запросив до закладу майже три тисячі студентів (99 % становили українці) [13, арк. 31].

За часи існування держави П. Скоропадського були намічені кроки у реформуванні адміністративного управління у лікарській справі. Для того, щоб підготувати реформи, була створена Комісія на чолі з В. Кір'яковим. До складу комісії входили представники різних відомств, які усі разом працювали над проектом реформи. Про те, що розпочалася жвава робота, свідчать доповіді, заслухані на засіданнях комісії, а також активність на місцях, що була результатом взаємодії Комісії з представниками губернської медико-санітарної організації. Так, повідомлення про організацію медичної допомоги на місцях були представлені відомими земськими лікарями – М. Наумченком (Київська губернія), С. Ігумновим (Харківська губернія), М. Хворостанським (Чернігівська губернія) [14, арк. 1, 21]. За результатами про стан справ з місць було висунуто рішення про необхідність якомога скорішого реформування організації медичної допомоги та керівництва цією справою. Для оптимізації процесу планувалося створити Головне управління державної охорони здоров'я, яке мало б перебрати на себе усі повноваження щодо завідування та керівництва справою охорони здоров'я. Країну планувалося поділити на тринадцять округів, у кожному окрузі заснувати управління та включити туди інспекторів з трьох галузей – лікарсько-санітарної частини, навчально-медичної частини та консультанта з санітарного будівництва. При цьому уся відповідальність за утворення відповідних установ та їхню роботу покладалася на органи місцевого самоуправління.

Треба зазначити, що Міністерство народного здоров'я та опікування за короткий період свого існування не тільки визначило основні напрями, а й розбудувало галузь охорони здоров'я. При цьому слід відмітити, що політика Української Держави у соціальній сфері була побудована на підвалинах загальнолюдських ідеалів, національних

пріоритетів, хоча й не всі керівники підтримували такі принципи. Саме П. Скоропадський особливу увагу приділяв знедоленим верствам населення – дітям-сиротам, колишнім військовополоненим, інвалідам, біженцям. Показово, що уряд Української Держави виділяв значні кошти на боротьбу з епідеміями – це свідчить про глибоке розуміння охороноздоровчих проблем, тієї загрози, яка стояла на порозі країни. І хоча епідемії повністю подолані не були, та державна фінансова підтримка дала змогу «законсервувати» найбільш загрозові спалахи, спинити розповсюдження інфекційних захворювань – тифу, холери, віспи, скарлатини. Населенню надавалася необхідна підтримка, йшов постійний моніторинг проблеми, приймалися нагальні міри. В такий спосіб проблема набула республіканського масштабу, а Міністерство народного здоров'я та опікування намагалося вирішити її на усіх рівнях – від повіту до губернії. На жаль, у повній мірі плани П. Скоропадського втілити не вдалося, та перші результати в сфері соціального піклування та охорони здоров'я свідчили про ефективність вжитих заходів.

Подальші історичні розвідки повинні більш глибоко вивчити діяльність уряду гетьманської держави у сфері охорони здоров'я, щоб історичний досвід не пропав даремно. Сьогодні, в умовах реформування сфери охорони здоров'я потрібно звернути таку ж пильну увагу на знедолені верстви населення, які потерпають від інфекційних хвороб. Зараз, у мирний час, такий стан речей неприпустимий – треба докорінно змінити відношення до соціально незахищених осіб, не скидати їх, як зайвий баласт, а забезпечити їм рівні умови доступу до медичного обслуговування. Саме на прикладі діяльності уряду П. Скоропадського такі ідеї можливо втілити у життя.

Список джерел та літератури

1. Ціборовський О.М. На варті здоров'я: Історія становлення соціальної медицини і охорони громадського здоров'я в Україні. – К.: Факт, 2010. – 430 с.

2. Жванко Л.М. Внутрішня політика Української Держави у галузі охорони здоров'я та соціального захисту населення (квітень–грудень 1918 року) / Л. М. Жванко // Дис. на здобуття наук. ступ. кандидата історичних наук: спец. 07.00.01 «Історія України». – Харків, 2003. – 304 с.
3. Осінчук Р. Державна організація охорони здоров'я УНР (З приводу 50-ліття Української революції). / Пундій П. Українські лікарі. Бібліографічний довідник – Кн. 1. Естафета поколінь національного відродження. – Львів, Чикаго, 1994. – С. 280–282.
4. ЦДАВО України. – Ф. 1035. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 1.
5. Влодек О. Історія розвитку санітарії та гігієни в Україні : [Електронний ресурс] / О. Влодек. – Режим доступу до сторінки: http://www.health.gov.ua/www.nsf/maindocs/hyg_hystory_u?opendocument.
6. Жванко Л. Уряд Павла Скоропадського і спроба подолання епідемій серед населення та біженців / Л. Жванко // Київська старовина. Науковий історико-філологічний журнал. – № 6 (366). – листопад-грудень. – 2005. – С. 112–134.
7. Файтельберг-Бланк В. Одесса в эпоху войн и революций (1914–1920 гг.) / В. Файтельберг-Бланк, В. Савченко. – Одесса: Оптимум, 2008. – 336 с.
8. Жванко Л. Основи політики Української держави у сфері охорони здоров'я та соціального захисту населення (квітень-грудень 1918 р.) / Л. Жванко // Київська старовина. Науковий історико-філологічний журнал. – № 6 (368). – березень-квітень. – 2006. – С. 63–75.
9. ЦДАВО України. – Ф. 1064. – Оп. 1. – Спр. 168. – Арк. 1.
10. Україна. Хроніка ХХ століття. Довідкове видання. Рік 1918. / [Кол. авторів: О. Андрощук, О. Бажан, Г. Басара та ін]. – К., 2005. – 402 с.
11. ЦДАВО України. – Ф. 1064. – Оп. 1. – Спр. 225. – Арк. 4–6.

- 12.Ганіткевич Я. Історія української медицини в іменах і датах. – Львів: НТШ, 2004. – 365 с.
- 13.ЦДАВО України. – Ф. 1035. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 22–23, 31.
- 14.ЦДАВО України. – Ф. 1035. – Оп. 1. – Спр. 18. – Арк. 1–25, 28.
- 15.ЦДАВО України. – Ф. 1035. – Оп. 1. – Спр. 18. – Арк. 105–107.
- 16.ЦДАВО України. – Ф. 1035. – Оп. 1. – Спр. 18. – Арк. 178–179.